

Fer país, coneixer món

Cartografies de la cultura excursionista

La col·lecció cartogràfica del Centre Excursionista de Catalunya s'ha format bàsicament a partir d'aportacions de diferents persones i per intercanvis amb altres entitats. Això fa que una de les seves característiques principals sigui la seva diversitat.

Aquesta exposició aprofita aquesta diversitat per repassar alguns temes relacionats amb l'excursionisme i la muntanya a Catalunya i mostrar-ne alguns detalls.

Organitzat per: Centre Excursionista de Catalunya

Comissaris: Francesc Roma i Rosa Anna Felip
Disseny: Teresa Sabater

DISSENY: Teresa Sabater

Digitalització cartogràfica

Digitització cartogràfica: Institut Cartogràfic de Catalunya i Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya

Amb el suport de: Institut Cartogràfic de Catalunya

Amb la col·laboració de:
Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació
Diputació de Barcelona
Caixa Girona

Les muntanyes a la tra

Històricament, les muntanyes varen ser ignorades o temudes; només algunes eren conegudes per la seva anomenada. Molts mapes de l'època moderna no les representaven i era rar que fossin individualitzades. Fins i tot s'ha dit que els cims no existien.

Theatre de la guerre en Espagne &c C. Jean Covens, Corneille Mortier.
Amsterdam, [1690]

El Canigó “és una muntanya de l'Espanya Citerior, la més elevada dels Pirineus (...); en el seu cim sense ser un rumor desaprovat, es diu que hi ha un llac de gran profunditat, el qual amb les pluges sobtades sembla ser que s'agita violentament a la manera de l'oceà i que gairebé bull i s'estremeix amb pedruscada i trons. Diuen que al seu interior hi ha les estances de lesombres i dels dimonis, i que se senten crits de gent que plora i gemecs terrorífics, i afirmen que aquests llocs penetren fins a les regions infernals i que els sembrats i els arbres regats amb la malignitat de la seva aigua es cremen i s'assequen.”

Jeroni Pau (anterior a 1475)

adició oral

Hi havia, però, algunes excepcions. En el cas català destaquen especialment Montserrat, el Canigó i la Maladeta, muntanyes conegeudes per les llegendes que se n'explicaven.

Croquis topogràfic de la vall de Benasc
Juli Soler i Santaló. [1912]

A la Maladeta “se hallan muchos Pastores, varios ganados, y algunos perros convertidos en piedra, en diversas posturas, que son las proprias en que se hallaron, quando el Cielo executò el justo castigo. El motivo, segun la tradicion de aquellos Lugares vezinos fue, que passando el Cura de una de aquellas parroquias, con el Santissimo Sacramento, le echaron los perros los Pastores, para que los acometiesen; otros refieren, que los Perros instigados por los Pastores, acometieron a unos pobres, que passavan por aquel lugar, y que luego Pastores, ganados, y perros se convirtieron en piedras, quedando alli para exemplo de los venideros siglos.”

Narcís Feliu de la Penya (1709)

Amb el pas del temps, les muntanyes aniran adquirint presència, començant per Montserrat, en un procés que culmina amb l'excursionisme del segle XX. Montserrat va tenir una rellevància especial; era una muntanya molt present i representada. Alguns gravats de Barcelona vista des del mar se n'apropien simbòlicament i posen el massís com a fons que tanca la ciutat. Collserola no apareix en alguns casos.

Barcelona, vers 1750

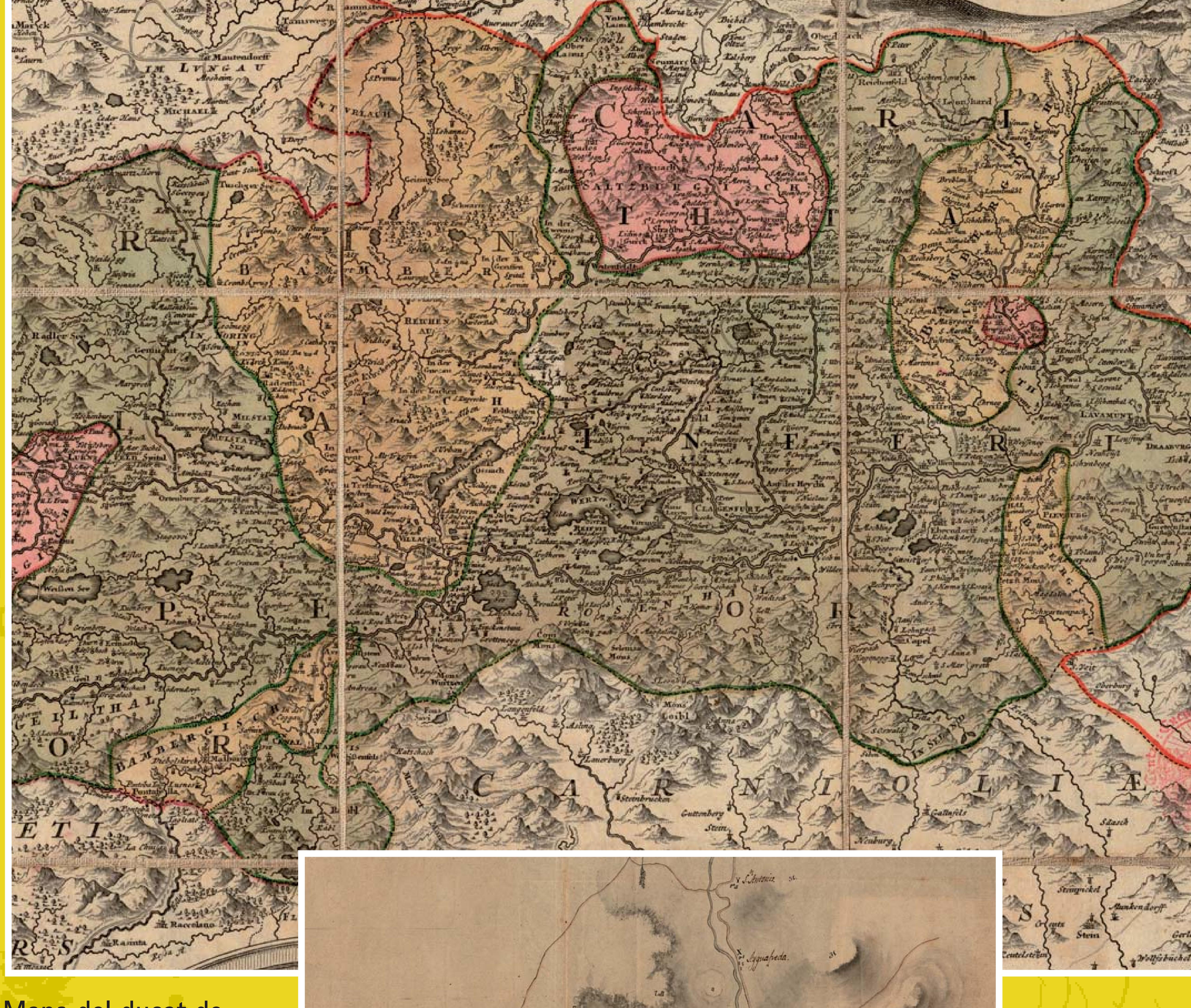

Acció de la Reial Companyia de Comerç de Barcelona. [1759]

L'excursionisme també contribuirà a donar importància a aquest massís: l'any 1880 l'Associació d'Excursions Catalana (AEC) convocava un premi a la millor monografia sobre la muntanya de Montserrat, monografia que havia d'anar acompañada d'un mapa de la muntanya i ser redactada en català.

El descubrimiento de los

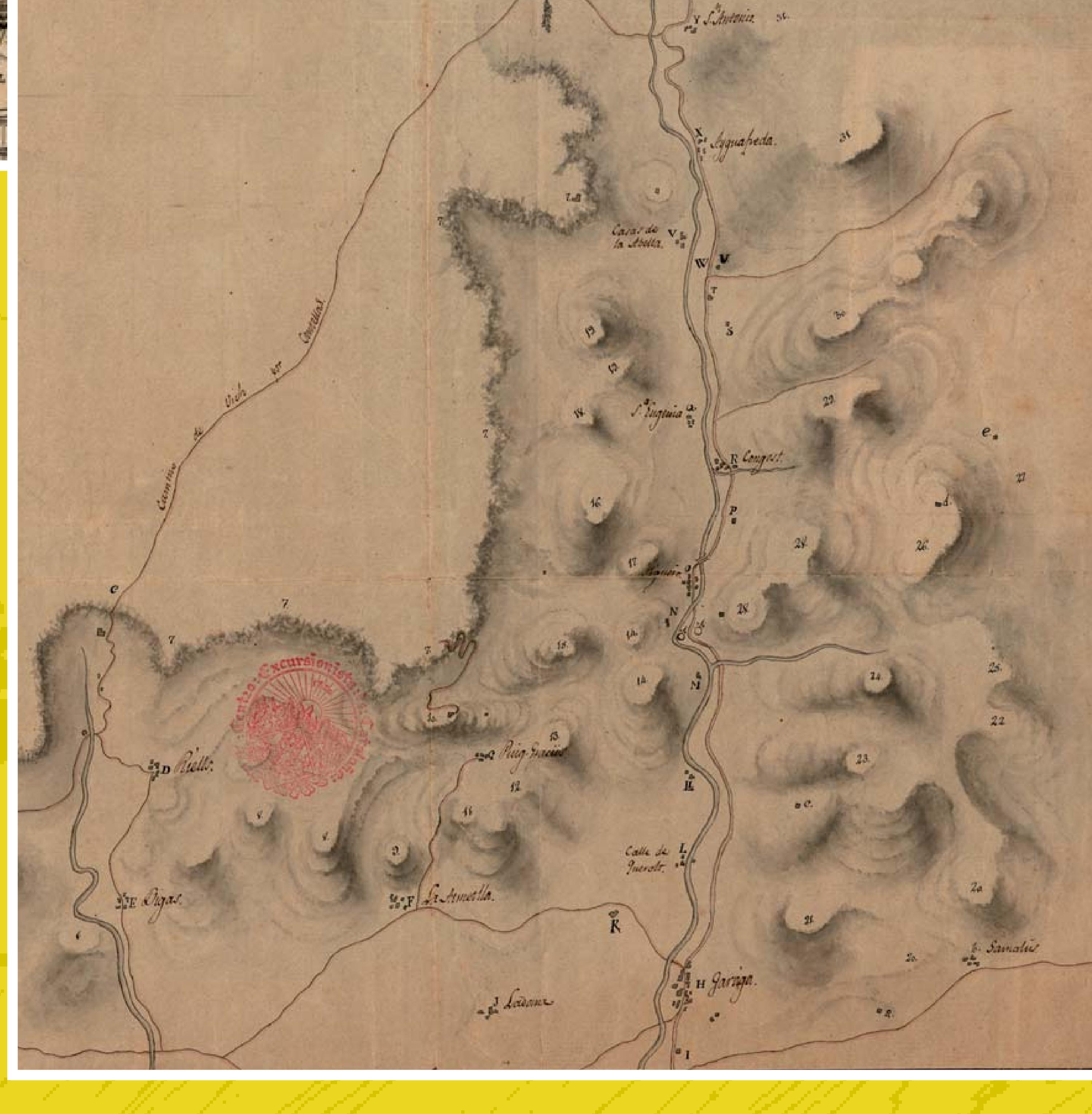
El descobriment dels cims de les muntanyes és força recent. Fins al segle XVIII els mapes, amb algunes excepcions, no mostraven cims individualitzats. Unes muntanyes esquematitzades i sistemàticament repetides indicaven la forma abrupta del terreny.

Mapa del ducat de Caríntia elaborat per Johann Baptist Homann. Nuremberg, [1720]

*Configuración
topográfica del paso del
Congost, sus terrenos
contiguos y situación
respectiva de varios
pueblos al contorno.*

Vic, 1813

De tota manera, la configuració del terreny tenia importància per a l'estament militar, en els mapes del qual els cims no eren estranys. En aquest mapa del pas del Congost de 1813 els cims apareixen clarament representats.

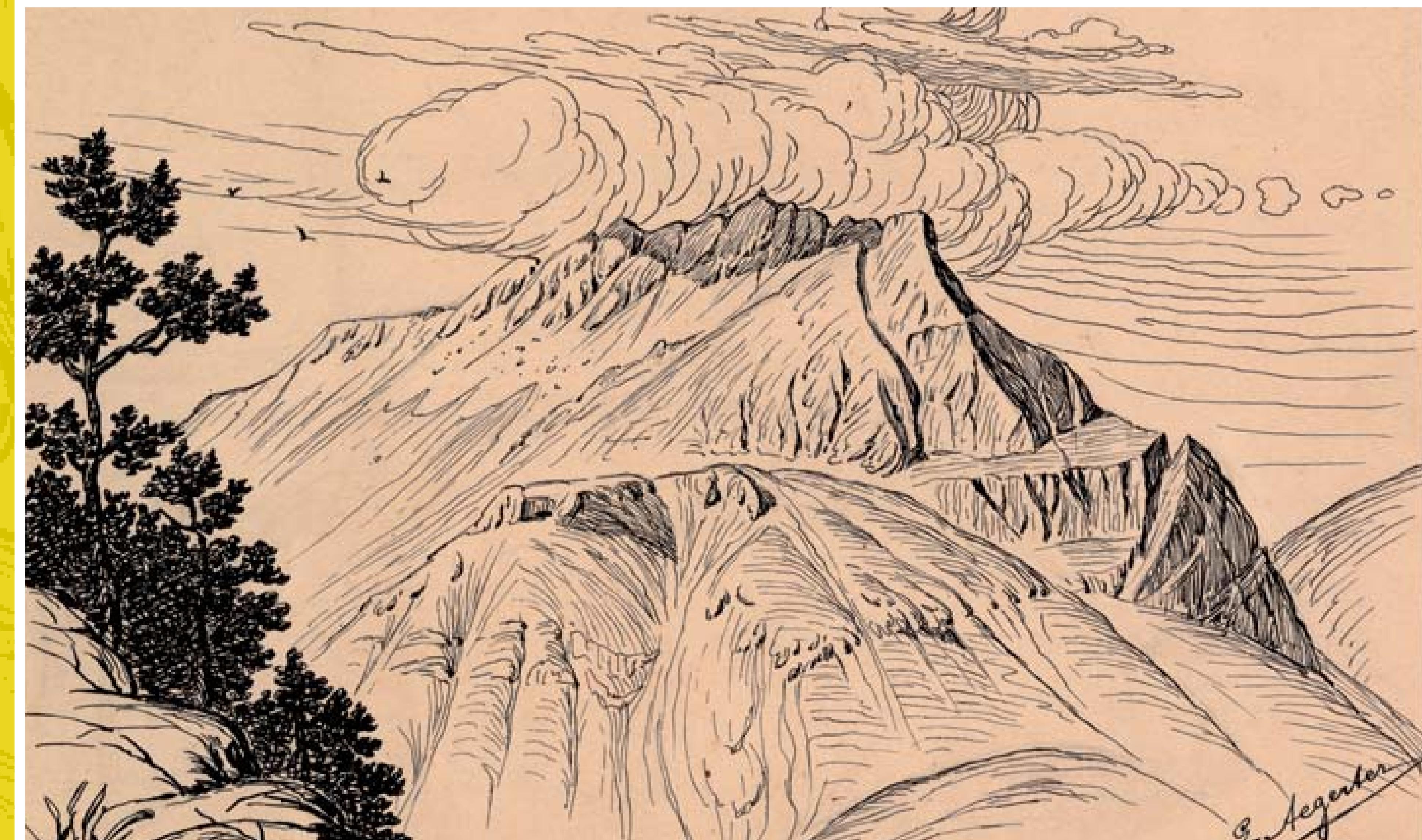
*Nueva descripcion
geographica del
principado de Cataluña.*
Josep Aparici, 1720

Aquesta poca representació de les muntanyes respon a una manca de coneixement d'aquesta realitat. Però hi havia casos en què això no era així. És el cas de Josep Aparici, natural de Caldes de Montbui, cartògraf que no té cap problema a singularitzar Sant Llorenç del Munt en el seu mapa de 1720.

Josep Aparici i Mercader (1653-1731) va treballar al servei de Carles II i va ser conseller de Barcelona. Està considerat un dels primers geògrafs del país.

La Cartoteca del Centre Excursionista de Catalunya conserva un dels dos únics exemplars originals que es coneixen de la primera edició de la seva obra.

Vista del Pedraforca elaborada per Léo Aegerter vers l'any 1920

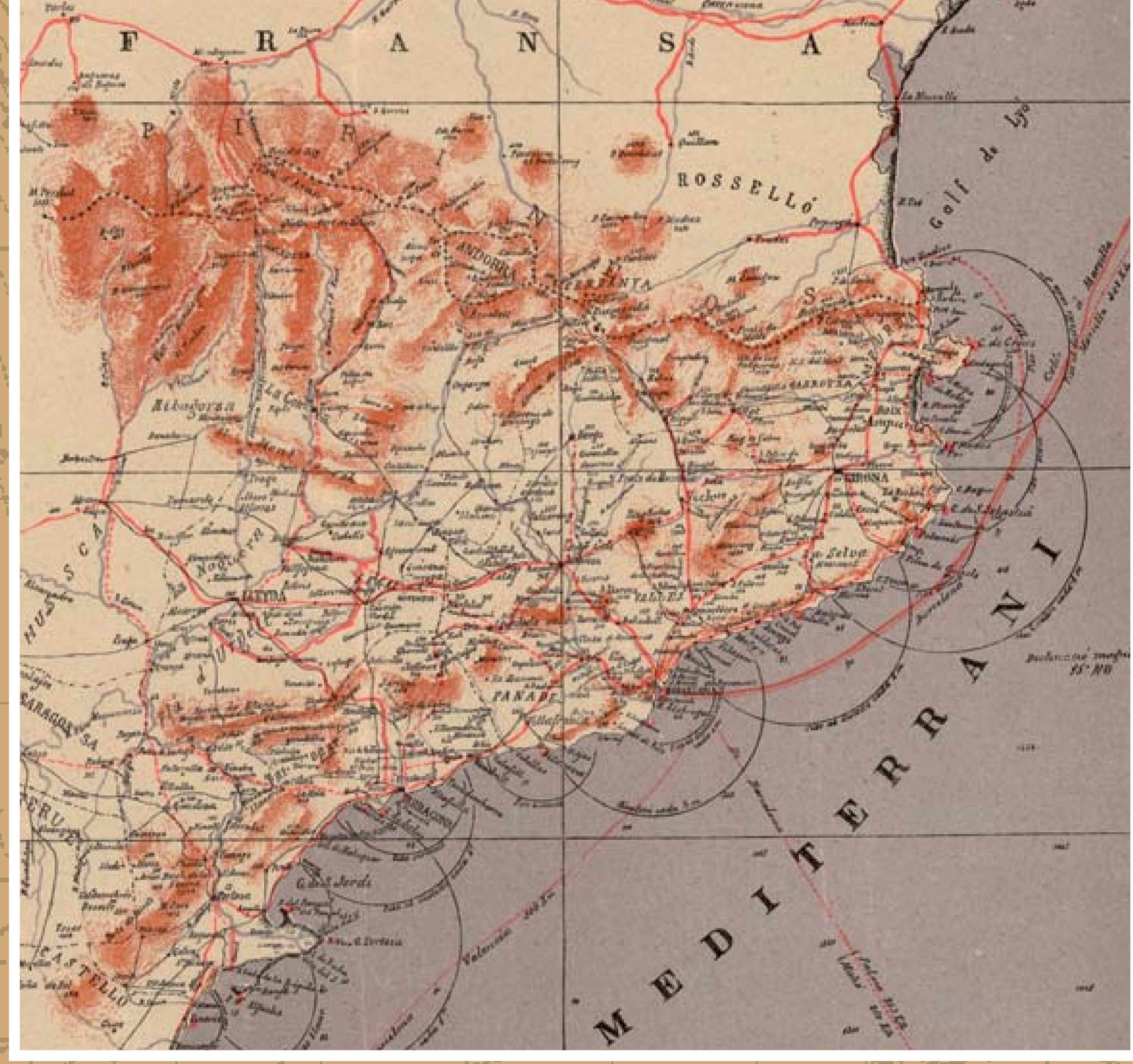
L'excursionisme a Catalunya

L'excursionisme a Catalunya va néixer l'any 1876 amb la ferma voluntat de conèixer i fer conèixer el nostre país. Els estatuts de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques deien que la seva finalitat era estudiar "tot quan mesresca la preferent atenció sota els conceptes científic, literari i artístic en nostra benvolguda terra" per fer-ho conèixer a la resta de la societat.

"(...) al trassar itineraris y descriure minuciosamente las encontradas y montañas que atravessém nos proposém fer la verdadera geografía y topografía del país, que no's fa pas be sobre'ls mapas sino sobre'l terrer."

"Per això creyém que nostra tasca es meritoria; nosaltres som l'explorador, lo minayre que furgant la terra descobreix lo tresor, que altres després poleixen y explotan."

Cesar August Torras, 1886.

Per això, l'any 1881 es va publicar una Fulla d'Instrucció Geogràfica

DESCRIPCIÓ DE CATALUNYA.

CONFINS GENERALS.—Catalunya, que antigament era una potència poderosa reina del Mediterrani, avuy desgraciadament sols representa l'únic paper de província de la nació espanyola. Quant era nació, comprenia tota l'actual Catalunya, Aragó, València, Balears, Rosselló, part de la Grecia i les illes de Sicília, Còrcega y Cerdanya. Avuy sos límits són los següents: per tramontana los Pirineus, arrancant en Cap Cerdaixa y seguint per Coll de Banyuls, Puig Saltore, Coll Forcadell, lo Portus, per ahont passa la carretera de Girona à Perpinyà, Coll de Lli, Coll de Perelló, Coll de les Falgueres, Costabona, Portelló ó Geganç, Puigmal, desde aquí s'en va à Puigcerdà, des d'on surt un camí neutral que va à n' als pobles de Llivia, Sareja y Gorguia, que ab tot y estar dintre de França, pertanyen a Espanya. Segueix després la frontera à buscar lo Pic de Maranges, ahont terminan los Pirineus de la província de Girona, y comensa la frontera de la petita república d'Andorra, passant per lo port Negra, Arcadiell, Civis, Os y Tor, pobles aqueixos de la província de Lleyda. Agafat de nou l' Pirineu, segueix per los alti pics de Montcalm, Estats y Barlanguere à buscar lo pas del riu Garona, ahont hi ha l' pont del Rey, desde aquí segueix la frontera cap à Mitjdia à buscar lo gegantí pic de Anetou (Maladetta). Deixant en aqueix punt l' Pirineu, agafa la frontera, Tiu Noguera-Ribagorza, y l' segueix fins Ibars, passant luego un poch à ponent d' Almacellas y à menys distància à llevant de Fraga, voreja l' Cinca fins à Mequinensa, agafant l' Ebro fins à Fayon, baont acaba la província de Lleyda y comensa la de Tarragona, qual divisoria segueix lo riu Mataranya com una llegua, y luego va à buscar Maella, que deixa un poch à Ponent, y segueix lo riu Algás, fins Arnés, passant per Caseras, Arenys de Lledó y Lledó. Agafa luego la divisoria l' alta cordillera dita Ports de Beceite, que segueix fins la Cenia, ahont agafa lo riu del mateix nom y l' segueix fins al mar, en lo poble de Alcanar. Las divisorias mediterrànies de las provincies són: per Tarragona, la riera d' Arbós, que la separa de Barcelona, y el riu Tordera separa Barcelona de Girona.

A inicis de 1919 tingué lloc a la seu del Centre Excursionista de Catalunya la primera Exposició de Mapes de Catalunya, en la qual s'exposaren més de dos-cents mapes. Alguns particulars donaren les seves obres, que encara avui dia es conserven a la cartoteca de l'entitat.

Josep Puig i Cadafalch, reconegut arquitecte i soci del CEC, va ser el president de la Mancomunitat de Catalunya des de 1917 fins a 1925. Sota la seva presidència el Servei del Mapa Geogràfic de Catalunya, que havia estat creat per la Diputació de Barcelona, va passar a dir-se Servei Geogràfic de Catalunya i va ser posat sota la direcció de la Mancomunitat i l'Institut d'Estudis Catalans.

Mapa de la Vall d'Aran, obra de Juli Soler i Santaló (1906)

L'excursionisme científic

L'excursionisme català, especialment al principi, es va voler presentar com un fet deslligat de l'esport i molt vinculat a la recerca científica:

"Los excursionistas, en la lluya entre la naturalesa que oculta los seus secrets y la ciència empenyada en descobrirlos, representa la esquadra exploradora, la secció d'espionatge del exèrcit científich"

Pons i Dalmau, 1881

L'any 1898, el president del CEC, Lluís Marià Vidal, va dir que cap dirigent de l'excursionisme anterior no havia volgut conduir aquesta pràctica cap al conreu de la "ciència pura". Però Vidal era geòleg i amb ell i el seu protegit, Norbert Font i Sagué, l'excursionisme es va enamorar de la natura salvatge:

"(...) l'emmotllat que l'Autor de la Naturalesa ha donat al nostre terrer és cent vegades més digne d'estudi i conté més meravelles que'l que haja pogut donar el més àgil artista del segle XI a un capitell o estàtua".

Font i Sagué, 1902

I va ser un altre geòleg excursionista, Jaume Almera, qui deixà escrites algunes de les frases més belles sobre el Pirineu del Ripollès. Pujant cap a Núria:

"se disfruta de paysatges á qual mes imponents é interessants, no sols baix lo punt de vista geogràfich ó físich, sino també baix lo geològich"

Jaume Almera, 1882

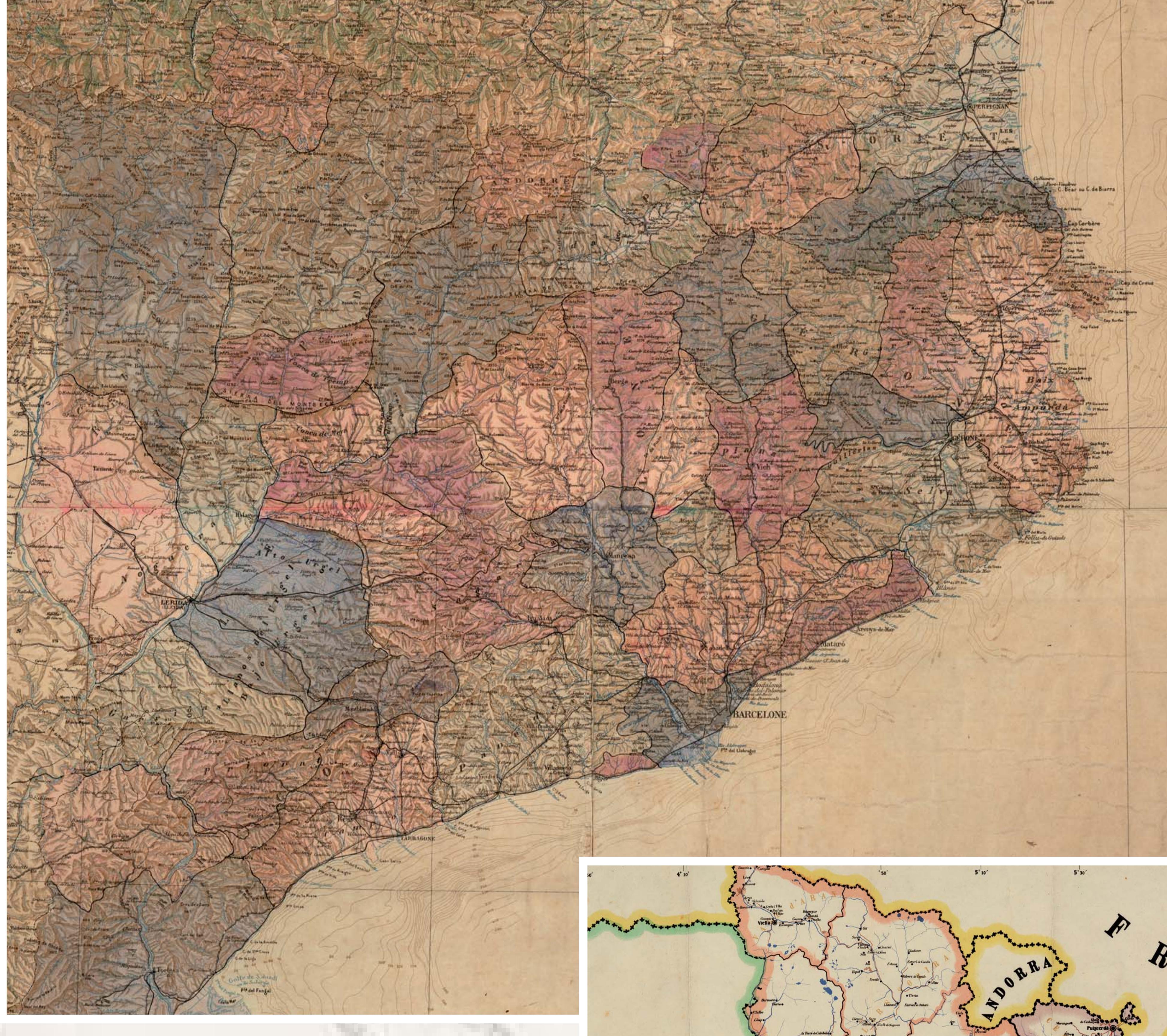
De Manresa á Berga y Bagá.
Lluís Marià Vidal i Carreras, vers 1890

La divisió comarcal de

A partir dels anys vuitanta del segle XIX, l'encara jove excursionisme va començar a fer propostes sobre la divisió comarcal de Catalunya. De fet, la Fulla d'Instrucció Geogràfica ja parlava de les comarques del nostre país.

L'estudi comarcal que es va emprendre en aquells moments va ser, des del punt de vista institucional, poc reeixit: l'any 1900 Lluís M. Vidal reconeixia el fracàs del premi a una geografia de Catalunya i de l'estudi comarcal que s'havien proposat.

Amb tot, diversos autors feren propostes raonades de divisió comarcal

Mapa amb la proposta de divisió comarcal feta per Norbert Font i Sagué l'any 1897

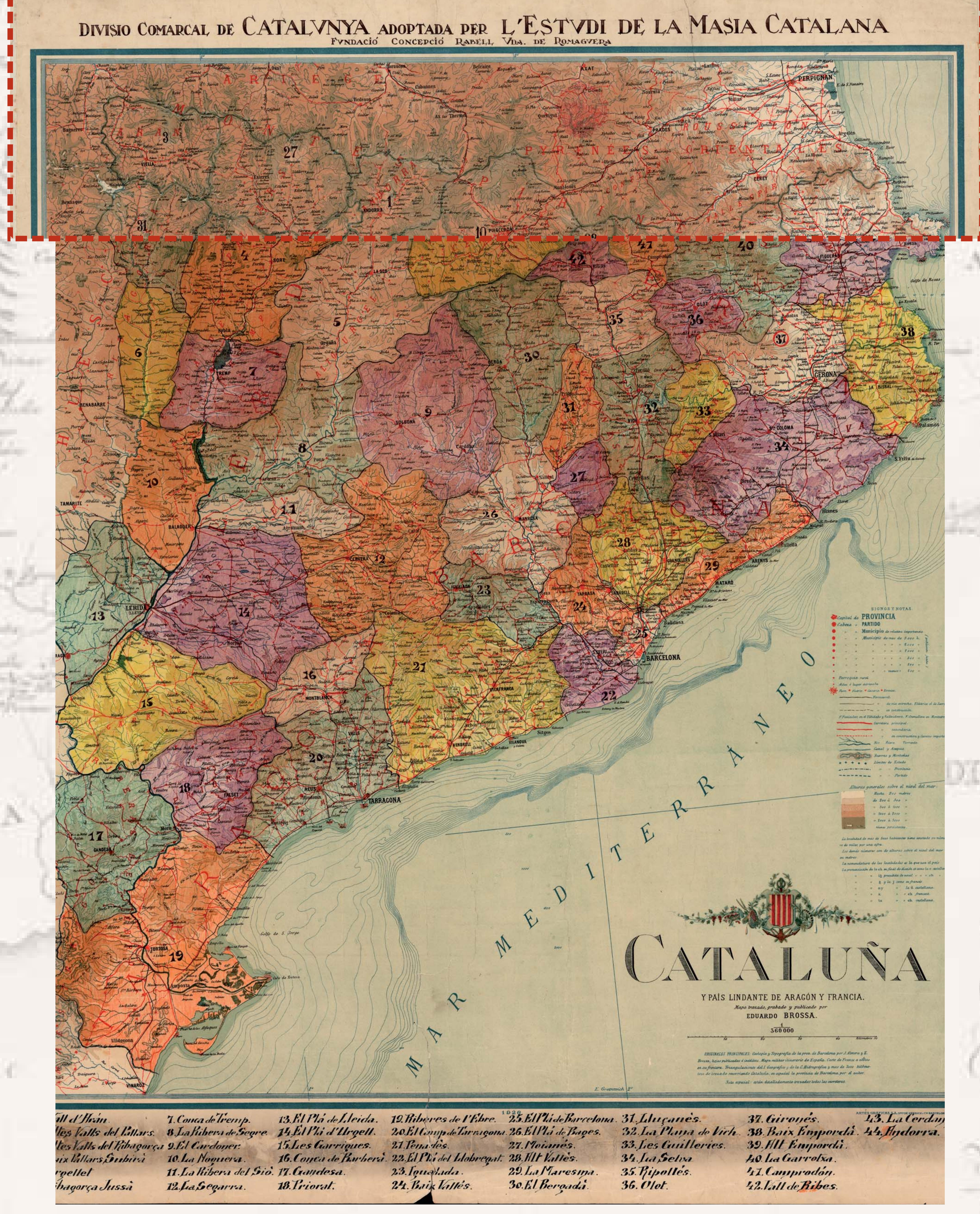

"Exemplar del mapa il·lustratiu que havia d'acompanyar el llibre Nomenclàtor de Municipis; editat pel Departament d'Economia, de la Generalitat de Catalunya, imprès per la IDQG de Barcelona, que l'acabà el 30-XI-1938. El mapa degué ésser estampat per Seix i Barral, IQ. L'edició fou destruïda.

Del mapa se'n coneixen quatre exemplars; aquest, donat al Centre Excursionista de Catalunya pel que sotscriu, és un dels quatre,
P. Vila, 10-I-1967"

Catalunya

Mentre no es decidia la divisió oficial del nostre país, els excursionistes varen adoptar la seva per estudiar alguns aspectes de Catalunya, com per exemple, la masia catalana.

Proposta de mapa comarcal bastit sobre el mapa de Catalunya d'Eduard Brossa. El muntatge vol mostrar la divisió comarcal de Catalunya adoptada per a l'estudi de la masia catalana l'any 1926.

Il·lustració original de la panoràmica.

Primer mapa topogràfic del conjunt del Pirineu central, basat,

per la part francesa, a partir dels mapes del Départament de la Guerra.

L'elaboració de la zona catalana i aragonesa la du a terme

el mateix autor entre els anys 1880 i 1883.

Vista panoràmica dels Pirineus Centrals

realitzada des del cim del Pimené

per F. Schrader, 1876

en el seu conjunt, des del seu extrem

oriental fins al seu extrem

occidental.

Franz Schrader/1901

Illustració original de la panoràmica.

Ortega i Gasset va dir que perquè sorgis el paisatge calia que es constituís el jo

davant del món (el yo frente al mundo). En aquest sentit, estem molt acostumats

a pensar en els mapes com a representacions sobre un pla horitzontal, però també

a pensar en els mapes com a representacions sobre un pla vertical, però també

a pensar en els mapes com a representacions sobre un pla oblic.

La cartografia i el paisatge han estat dos elements mol difícils de conciliar.

Mentre la primera s'ha limitat a dues dimensions, el paisatge en requereix, com

a mínim, tres. La mirada de la cartografia és una mirada vertical, però també es

pot mirar el món en horitzontal.

Des del centre de la catifa pots contemplar

les vistes dels Pirineus Centrals des del cim del Pimené

amb un radi de 20km.

Je dirais même que cette harmonie n'apparaîtra avec toute sa beauté et toute

sa puissance que le jour où il me sera possible, si ce jour arrive jamais, de publier

la totalité des levés que j'ai pu faire dans les Pyrénées depuis les falaises d'Hendaye

sur l'Atlantique jusqu'aux rochers du cap de Creus sur la Méditerranée.

Franz Schrader/1901

l'ascensió de la zona catalana i aragonesa la du a terme

el mateix autor entre els anys 1880 i 1883.

é um problema social

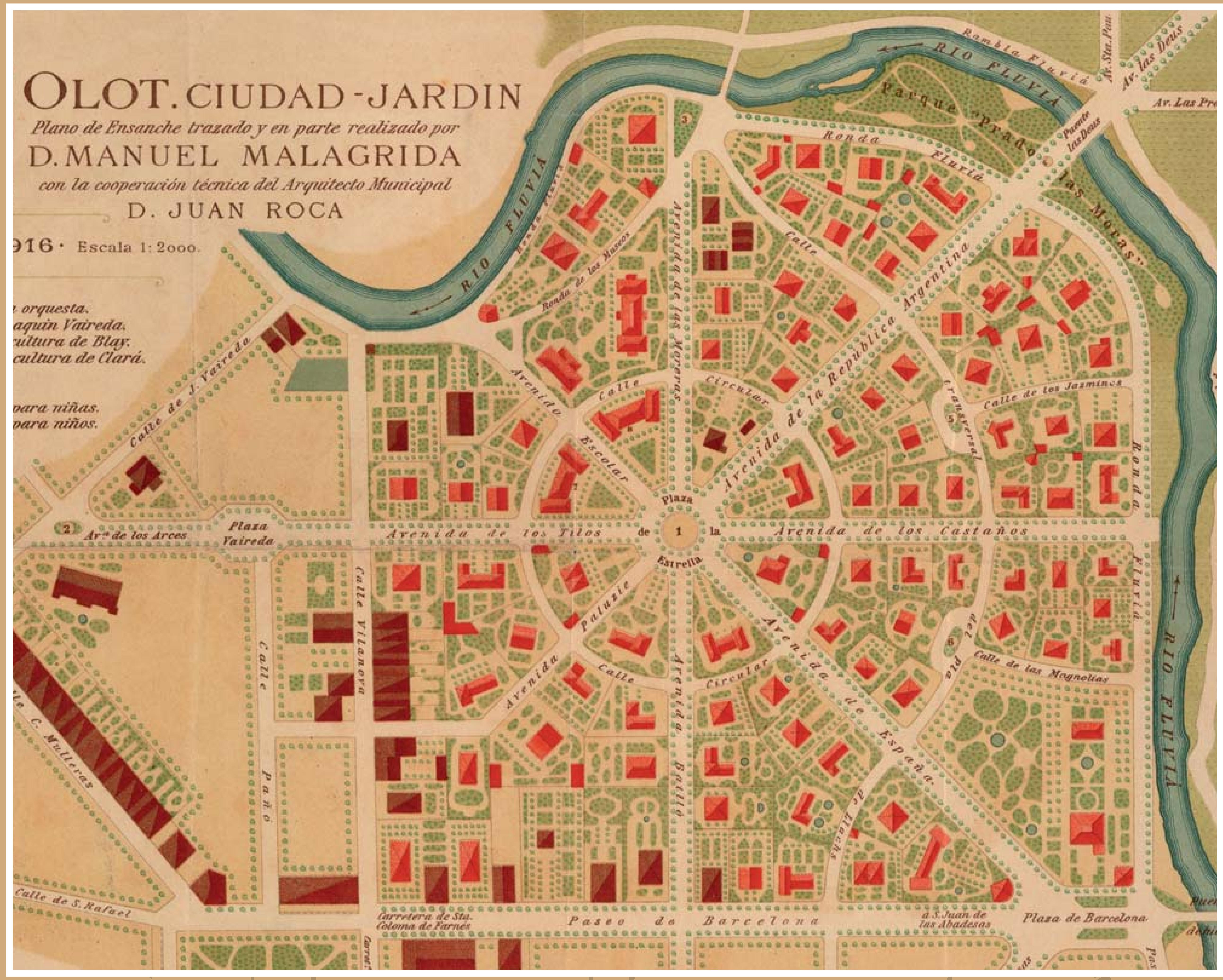
Els primers excursionistes tingueren un interès no amagat per solucionar el que en aquell moment es digué el "problema social". Dues de les solucions que s'esbossaren varen ser les colònies industrials i les ciutats-jardí.

Plano industrial y comercial de la villa de Sallent, obra de Joan Calvet i Boix (1885)

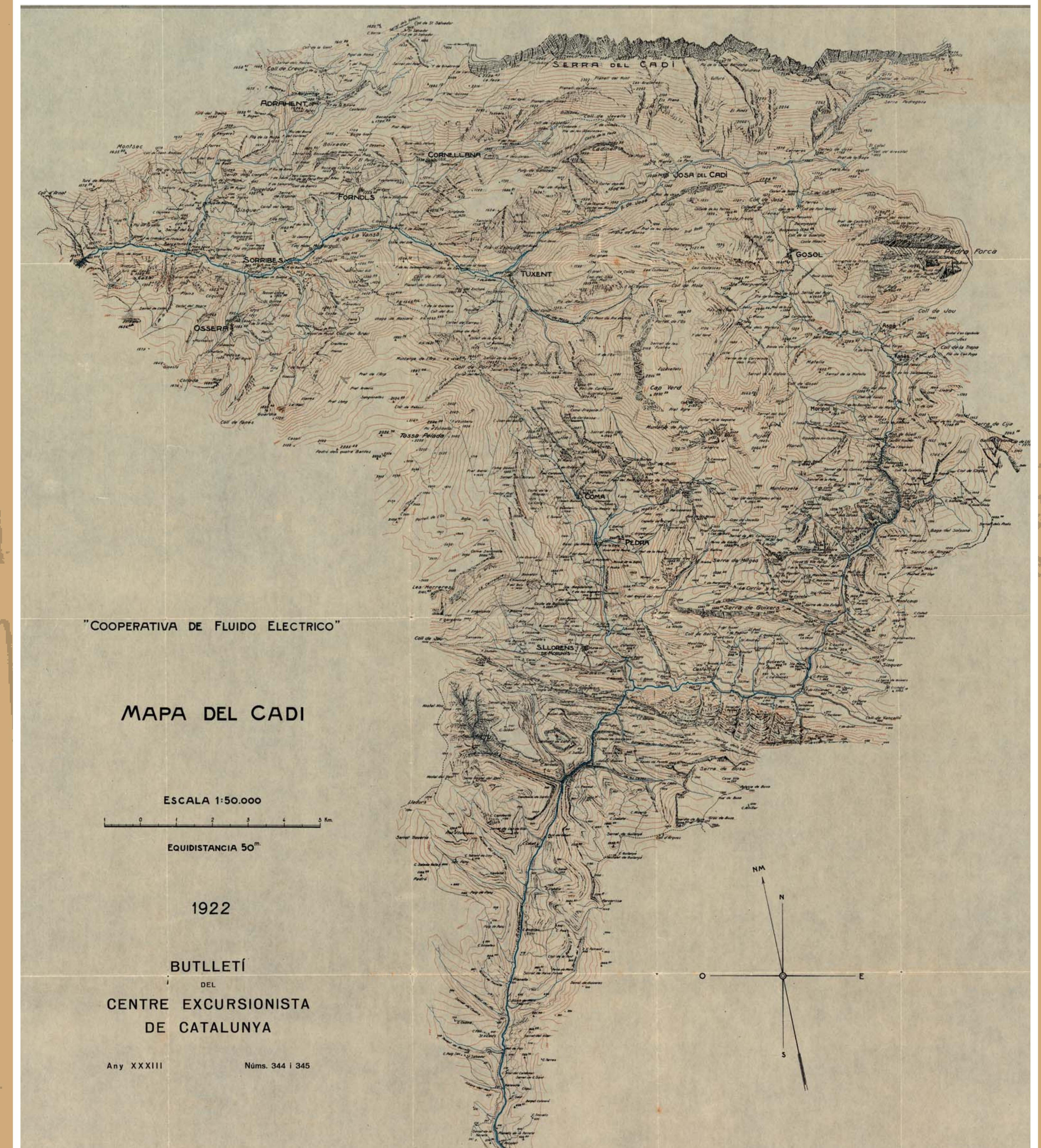

Detalls de gravats en el mateix document

L'Eixample d'Olot tal com el representà
Manuel Malagrida l'any 1916

Léo Aegerter elaborà aquest mapa del Cadí per atendre les necessitats de cartografia per a les construccions hidroelèctriques als Pirineus.

Mapa del Cadí publicat al butlletí del Centre Excursionista de Catalunya l'any 1923

A.Pulvè Lluís Marià Vidal
Juli Soler i Santaló James Wyld
Tomás López Font i Sagué Covens
cisco Coello Marcel Chevalier
Josep Aparici i Mercad Ramon de Semir
Manuel Malagrida

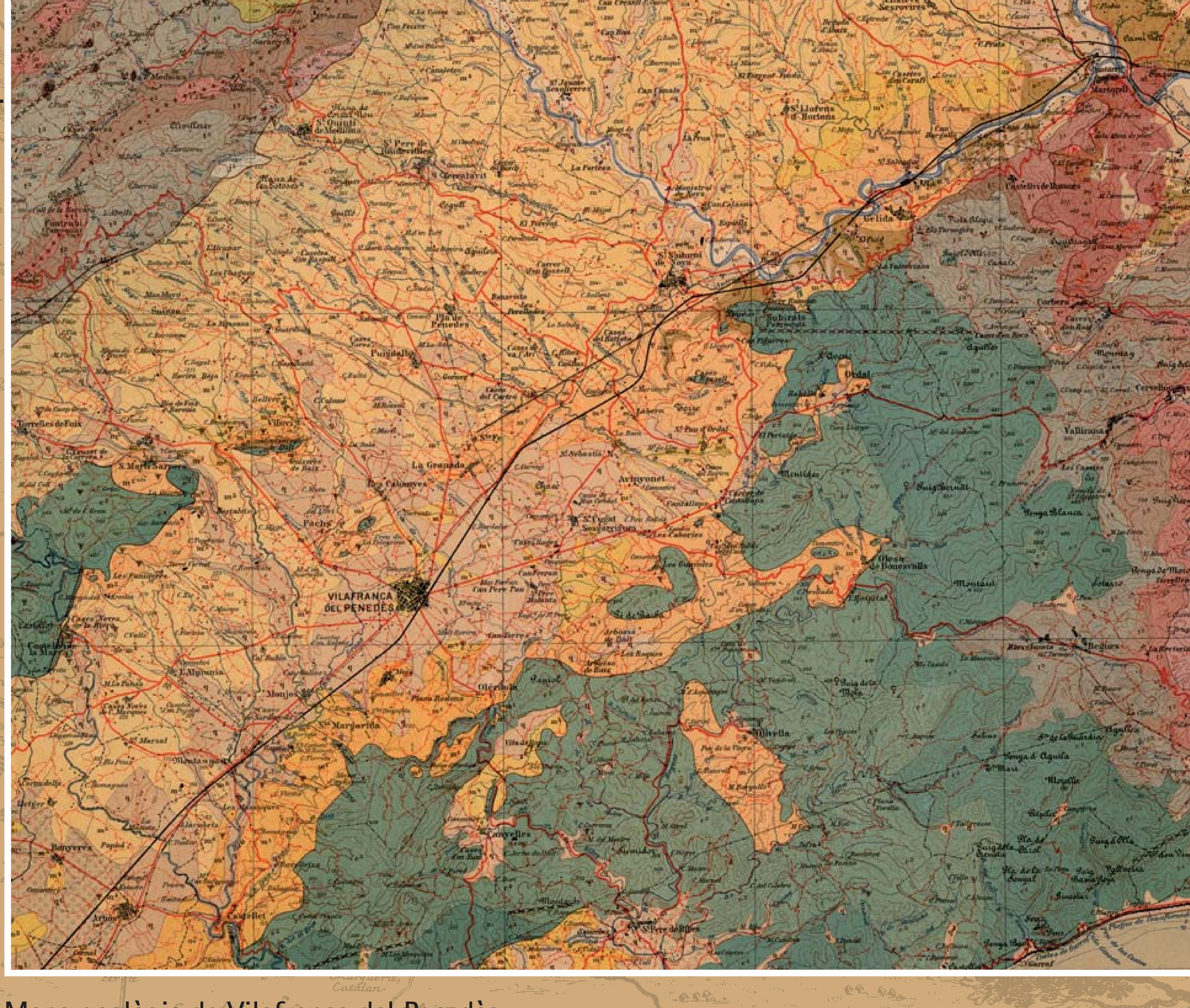
Mortier Joscop Alsina Lubian
Pau Vila Léo Aegerter
Marià Faura i Sans Eduard Brossa
Sébastien de Pontault de Beaulieu
Cèsar August Torras Franz Schrader
Thós i Codina Ricart i Girál
Jaume Almera Dufour
Johann Baptist Homann

Excursionistes i paisa

Un dels primers grups socials que a Catalunya varen mostrar estima per les muntanyes, especialment per la de Montserrat, va ser l'Església. No és d'estranyar, doncs, que molts dels geòlegs que treballaren la cartografia de les nostres muntanyes fossin clergues o tinguessin alguna vinculació amb l'Església catòlica i que molts d'ells formessin part de les primeres entitats excursionistes.

"El dia disset del mes setè, l'arca es va encallar a les muntanyes d'Ararat. Les aigües continuaren baixant poc a poc, fins al mes desè, i el dia primer d'aquest mes aparegueren els cims de les muntanyes"

(Gènesi, 8,4-8,5)

Mapa geològic de Vilafranca del Penedès elaborat per Marià Faura i Sans, l'any 1922

MONTSERRAT

"La aspereza desta montaña es grande, y a los que la miran de lexos, parece cosa muy fatigosa, y espantable, y que parece impossible poder andar por ella: empero con todo esto es tanta la hermosura en la orden, y compostura della, que el deleyte que tienen en la mirar, y contemplar andando por ella, les quita otro qualquier trabajo, y fatiga que les da su aspereza, y trabajosas subidas".

Pere de Burgos, abat del monestir de Montserrat, 1514

EL MONTSÈNY

Algo se ha dicho, sobre todo muy recientemente, de esta elevada montaña, mas no han llegado todavía, por desgracia, á ser patrimonio del pueblo culto las innumerables bellezas que en su seno encierra, ni los atractivos que convidan á visitarla y á estacionarse en ella durante el verano”.

Jaume Almerà 1876

Mapa topogràfic del Montseny de Léo Aegerter, 1924

El primer turisme

A partir del desenvolupament del primer turisme, les entitats excursionistes i les entitats de promoció del turisme es consideraran complementàries i abocades a una mateixa finalitat "(...)"

"patriòtica (...) per qu'és ben cert qu'és laborar ben efectivament per Catalunya, fer que pels estrangers sigui coneguda i admirada, tot fomentant els seus interessos econòmics, mercés a la font de riquesa que representa el turisme per aquells països que saben degudament explotar-lo."

"Es per llei natural que'ls Sindicats d'Iniciativa apareixen quan les Societats d'Excursionisme porten realitzat lo mellor i més fonamental de l'obra llur, per que l'excursionisme és realment l'avançada del turisme, i amb això creiem deixar ben precisada la naturalesa d'unes i altres entitats."

Manuel Folch i Torres, 1915

Mapa editat en català amb motiu dels Jocs Olímpics de Berlín de 1936.
Alemania paradís del turistes, de Walter Riemer, [1933-1935]

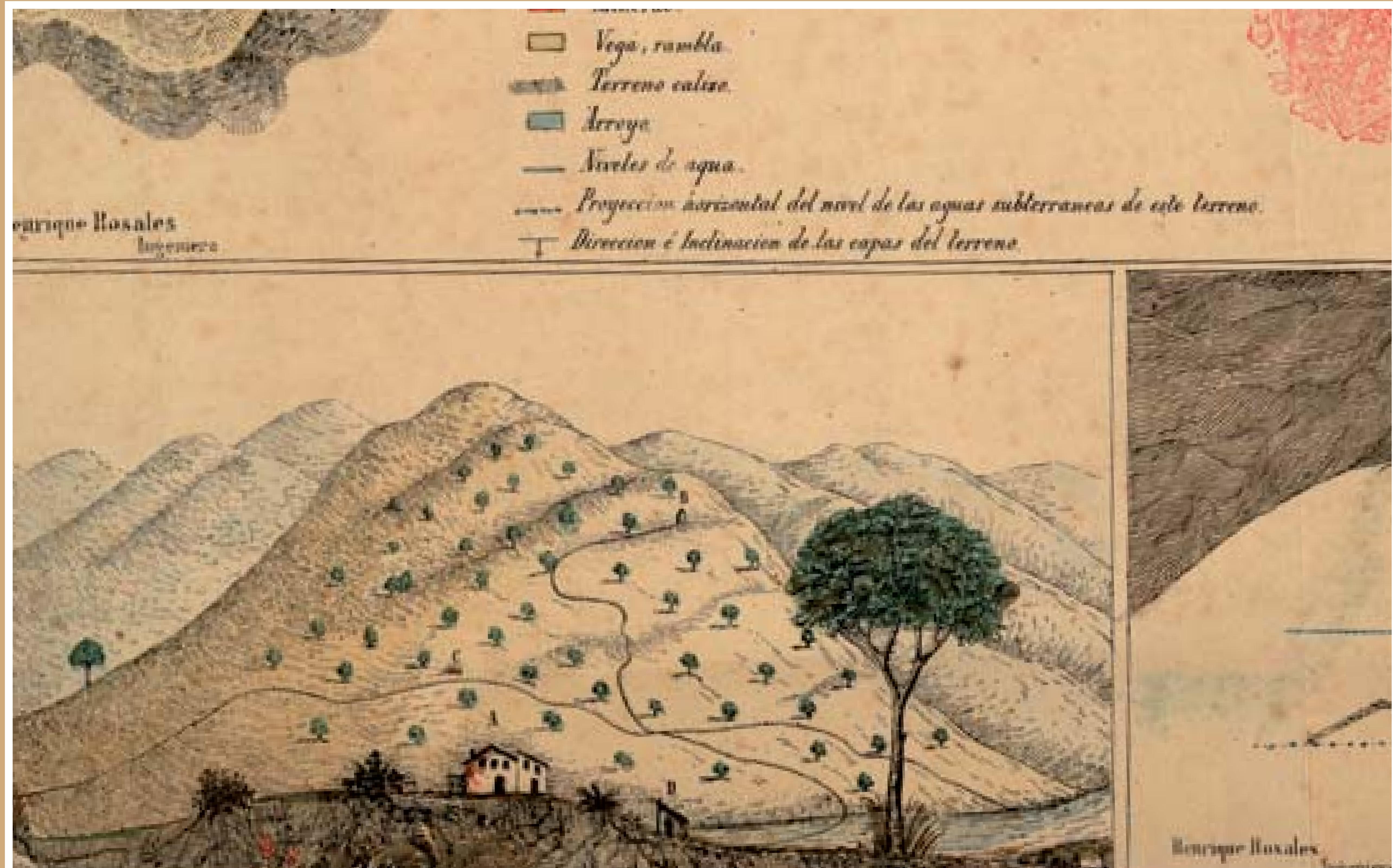
La bellesa de la carto

Ferro carril de Barcelona á Zaragoza. Gran viaducto del Buxadell [Olesa de Montserrat], situado á 42 kilómetros de Barcelona. E. Planas, anterior a 1886

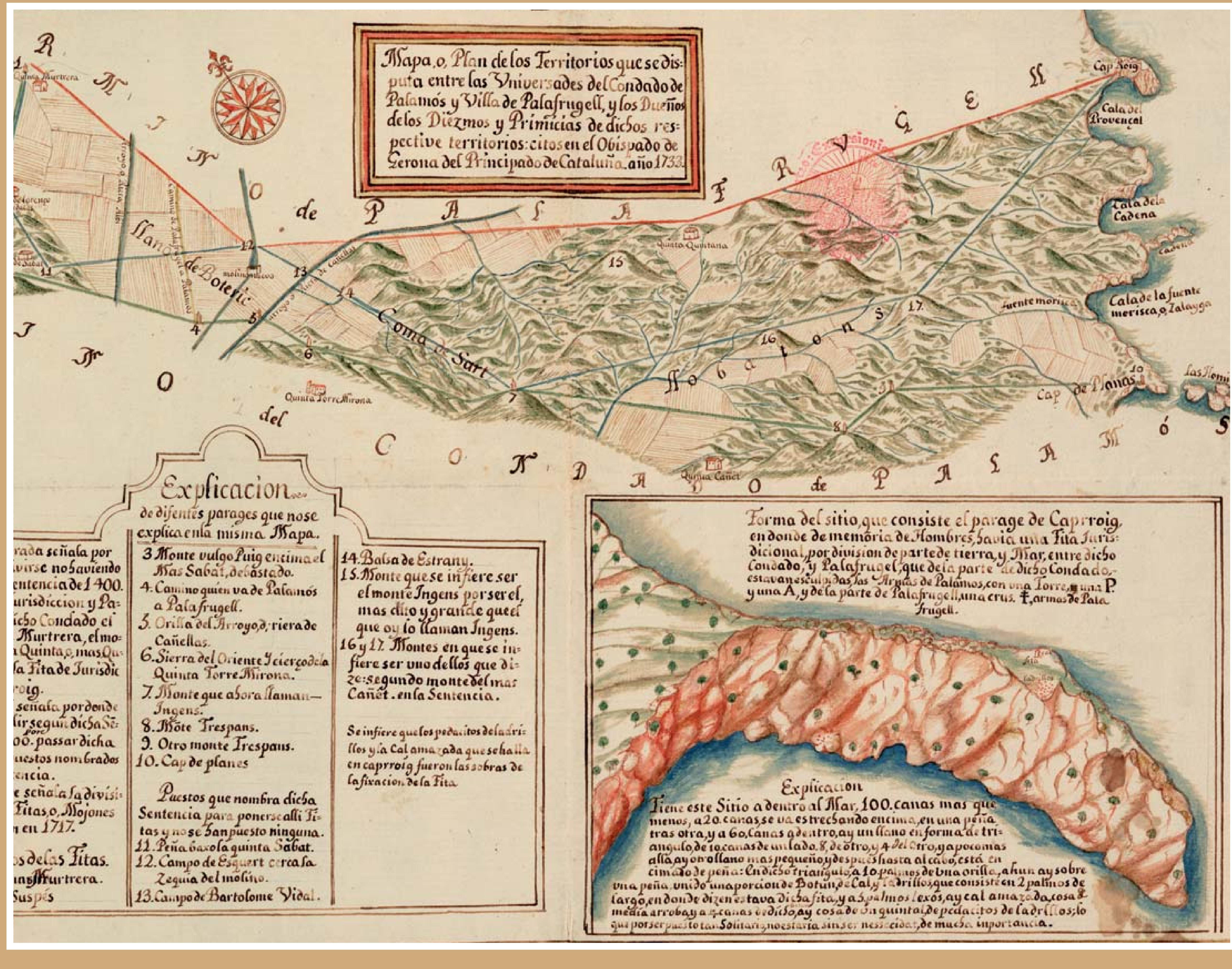

Mapa del camí reial de Berga a Bagà de 1733

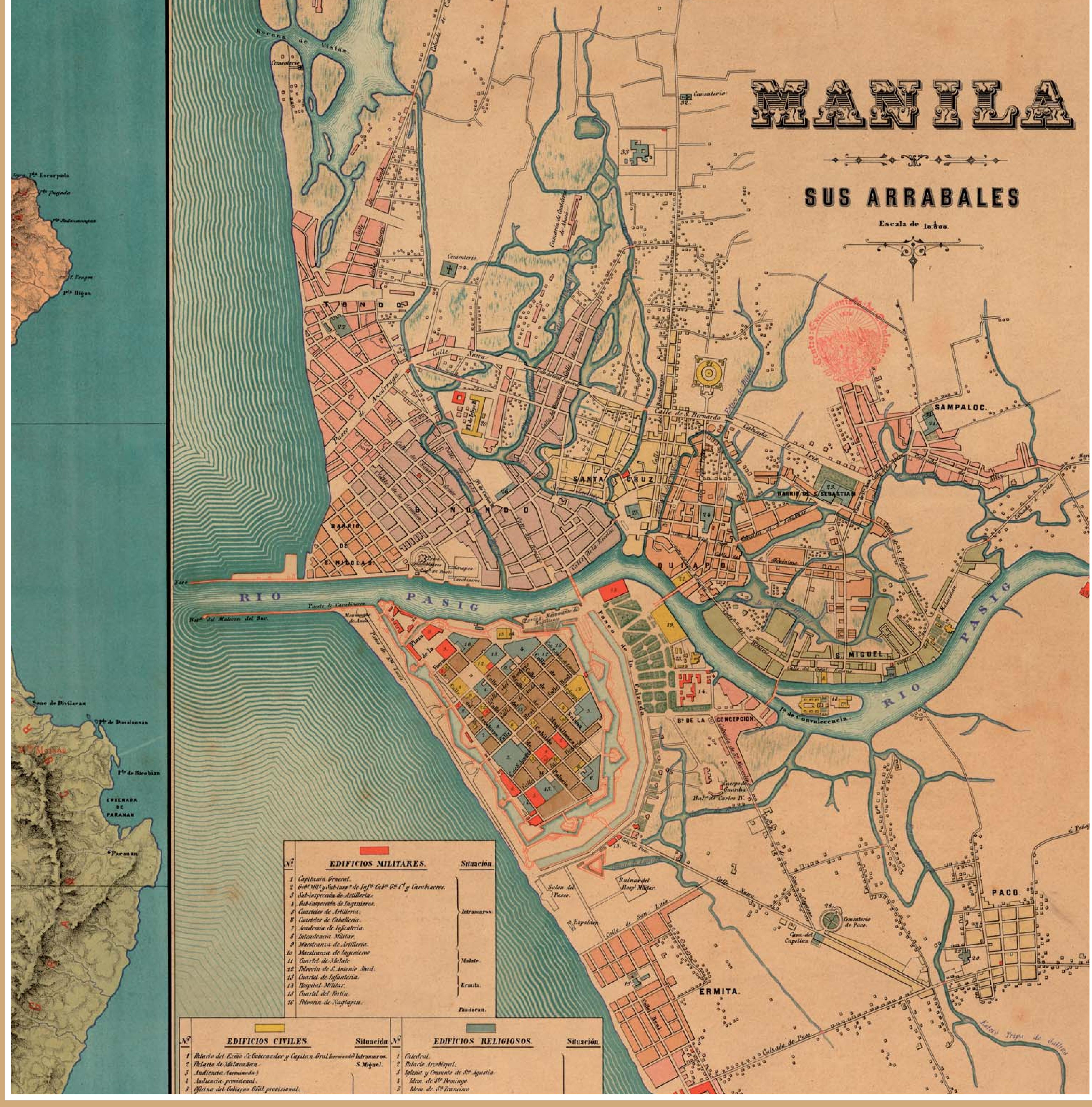

Mina de Vallirana, obra d'Henrique Rosales, vers 1890

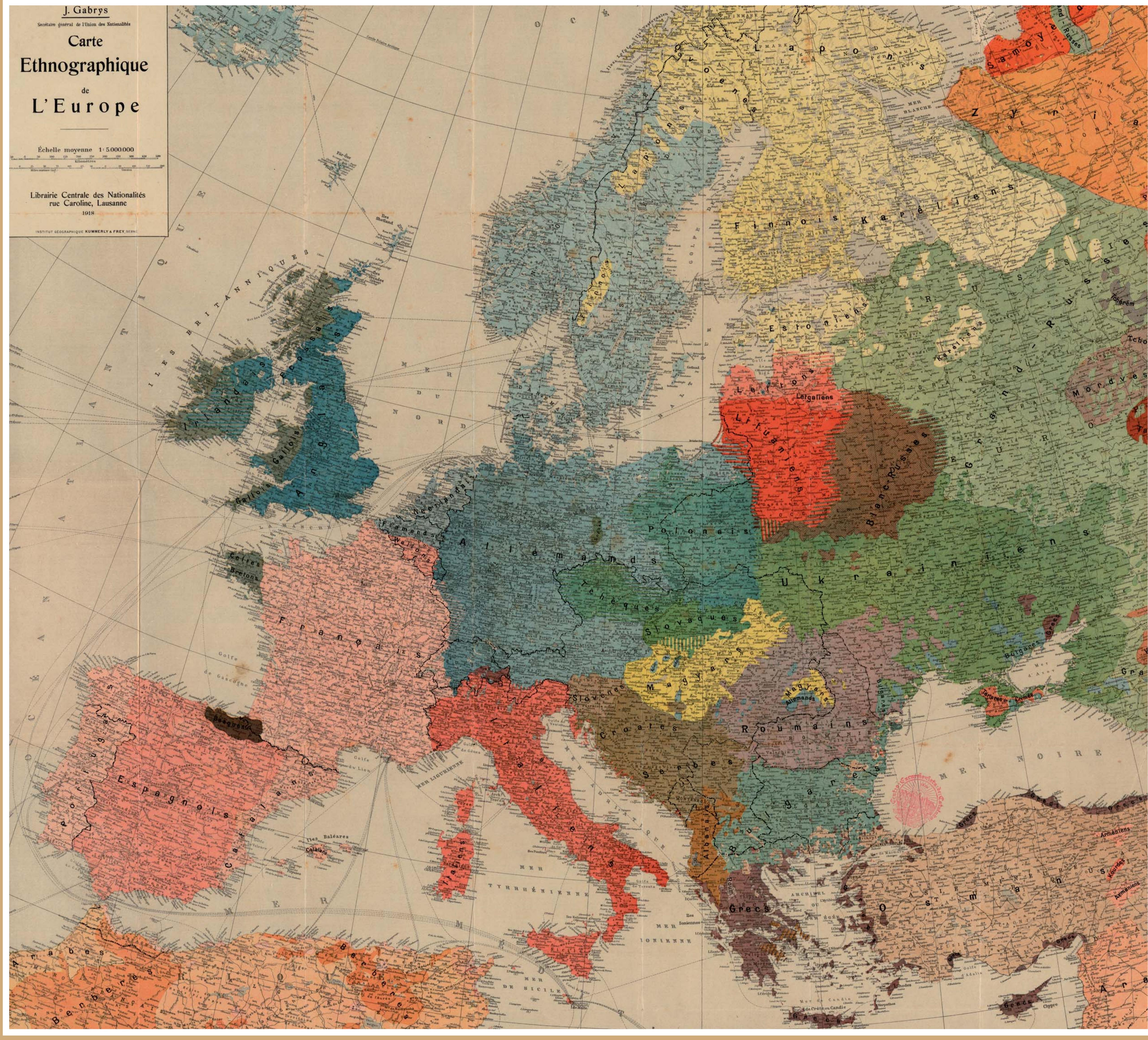
grafia

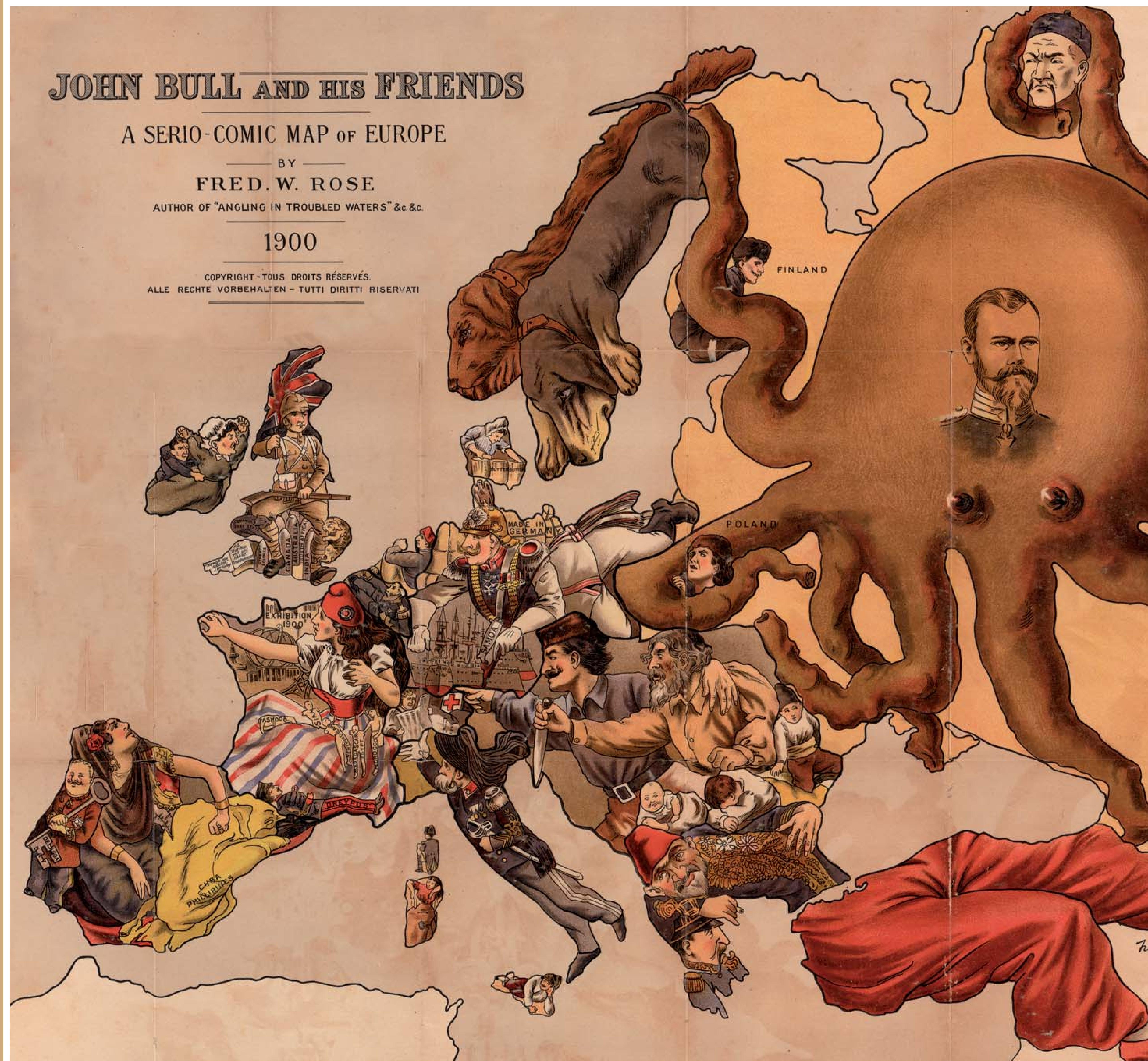
Mapa o Plano de Territorios que se disputa entre las Universidades de Palafrugell y Villa de Palafrugell... Año 1733

Carta itineraria de la isla de Luzon, Detall corresponent a la ciutat de Manila, obra d'Anselmo Olleros (1882)

Carte ethnographique de l'Europe elaborada per J. Gabrys l'any 1918

John Bull and his friends. A serio-comic map of Europe, obra de Fred W. Rose de l'any 1900

El Centre Excursionista de Catalunya

La Cartoteca Històrica del CEC està formada per més de 7.000 mapes d'un període que abasta del segle XVII fins a la primera meitat del segle XX.

Bona part del fons procedeix de diferents institucions, especialment de l'*Instituto Geográfico y Estadístico*, del *Depósito Hidrográfico* i del *Club Alpin Français*, i d'altres clubs d'arreu del món. La majoria d'obres han estat donades pels socis de l'entitat. El fons compta també amb algunes peces manuscrites de valor incalculable. Tampoc no hi falten mapes editats i manuscrits lligats a l'activitat professional i interessos culturals dels socis de l'entitat.

La Cartoteca és d'accés públic. Es pot consultar el seu fons a la seu social del CEC o accedint a les bases de dades del web de la Cartoteca:

<http://www.cec.cat/node/30>

Centre Excursionista de Catalunya
Club Alpí Català
Paradís, 10 pral.
08002 Barcelona

